

Скрипник О. М. Становлення польських кордонів після першої світової війни та їх міжнародно-правове визнання / О. М. Скрипник // Польща у кінці XIX – першій половині XX століття: Колективна монографія / гол. Редактор Горохівський П.І. – Умань: ПВКП АЛІМІ, 2018. – 308 с. С. 139 – 166.

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ КОРДОНІВ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ЇХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ВИЗНАННЯ

Після Першої світової війни із розпадом Російської, Австро-Угорської, Османської, Німецької імперій відбувається активізація національно-визвольних рухів, внаслідок яких на політичній карті Європи постає ряд нових держав. Зокрема, проголошує незалежність і Польська держава, внаслідок чого йшло відновлення, створення та організація у межах національної держави органів державної влади й управління та становлення кордонів. Дослідження особливостей розбудови політичної системи Польської республіки після Першої світової війни дає можливість виявити та дослідити проблеми, які виникали в період її розбудови та розвитку. Становлення кордонів Другої Речі Посполитої є досить важливим для України з точки зору тривалого перебування частини українських земель у складі Польщі. Актуальність дослідження підсилюється тим, що державотворчі процеси міжвоєнної Польщі можуть стати корисними і для інших держав, що знаходяться на шляху реформування і демократизації всіх сфер суспільства, зокрема, і для України.

В останні роки з'явилися праці, в яких досліджено відродження польської державності у листопаді 1918 р. та становлення її політичної системи у міжвоєнний період. Проблеми відродження Польщі, основних етапів її розвитку, зовнішньополітичної діяльності порушувалися у

публікаціях Л. М. Алексієвець¹². Окремі аспекти становлення польських кордонів після Першої світової війни досліджено В. Ф. Боечко³. Також слід виокремити монографію В. Комара «Концепції прометеїзму в політиці Польщі (1921 – 1939 рр.), в якій на солідній джерельній та історіографічній базі ґрунтовно проаналізовано концепції прометеїзму, її вплив на польську зовнішню та внутрішню політику⁴. Фундаментальною працею є дослідження львівських істориків Л. Зашкільняка і М. Крикуна «Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів»⁵. Також слід згадати працю польських істориків М. Тимовського, Я. Кеневича і Є. Хольцера, присвячені історії Польщі періоду, що досліджується⁶, та працю Г. Дильонгової «Історія Польщі 1795 – 1990»⁷.

Метою дослідження є аналіз процесу визначення польських кордонів та її міжнародно-правового визнання як суверенної держави після Першої світової війни.

Війна загострила «польське питання» на міжнародній арені. Напередодні Першої світової війни воно не відігравало жодної ролі у планах воюючих сторін і вважалось внутрішньою справою держав, що володіли польськими землями. Та з перших її днів польські землі перетворились на театр бойових дій. У зв'язку з цим, у серпні 1914 р.,

¹ Алексієвець Л.М. Польща: шляхом відродження державної незалежності: 1918 – 1939. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 270 с.

² Алексієвець Л. Польське питання на Паризькій мирній конференції. Визначення кордонів Польської держави // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вип. 4. – Вінниця. – 2002. – С. 200–212.

³ Боечко В. Ф. Друга Річ Посполита 1914–1921 рр. : Становлення державності : дис. Доктора іст. наук : 07.00.02 / Владислав Федорович Боечко. – Черкаси, 2016. – 466 с.

⁴ Комар В. Л. Концепції прометеїзму в політиці Польщі (1921 – 1939 рр.) / Володимир Комар. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. – 360 с.

⁵ Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів/ Л.О. Зашкільняк, М.Г. Крикун / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка; Інститут історичних досліджень; Центр історичної поліоністики. — Л.: 2002. — 752с.

⁶ Тымовский М. История Польши/ М. Тымовский, Я. Кеневич, Е. Хольцер/ Пер. с польск. – М.: «Весь мир», 2004. – 544с.

⁷ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795 – 1990 / Г. Дильонгова/ Пер. з пол. М. Кірсенка. – К. : «Києво-Могилянська академія», 2007. – 223с.

«польське питання» набуло звучання в обіцянках і виступах воюючих держав, кожна з яких намагалася заручитись підтримкою поляків у ході воєнних дій. У 1914 – 1916 рр. цар, кайзер та імператор-король пропонували полякам щораз вищий ступінь автономії. Суттєві зміни в «польському питанні» відбулися на межі 1916 – 1917 рр., коли зазнав краху план «блискавичної» війни. Центральні держави, втративши надії на укладення сепаратного миру з Росією, вирішили створити «союзнуну державу». Австро-Угорський та німецький генерал-губернатори проголосили створення на землях, «вирваних з-під російського панування», «самостійної держави із спадкоємною монархією та конституційним ладом»⁸. Про територіальні межі проголошеної держави, звичайно, не йшлося. Та й до проголошення її жодна зі сторін не ставилася серйозно, а лише намагалась використати польський народ, територію та його армію в ході боротьби з Росією. Ні країни Антанти, ні царський уряд не визнали цього акту проголошення Польської держави⁹.

Внаслідок Першої світової війни польський народ який більше 100 років перебував під владою трьох могутніх імперій отримав можливість визволитися від загарбників та відновити свою власну державу. Адже в ході війни між собою зіткнулись три поневолювачі Польщі, які належали до протилежних таборів. Росія була однією з держав Антанти. Німеччина й Австро-Угорщина утворювали блок Центральних держав. Конфлікт між ними поклав кінець їхній єдності в антипольській політиці і призвів до руйнації потужного союзу трьох держав, із якими боролися поляки.

⁸ Алексієвець Л. Основні етапи формування кордонів Польщі та захист польської національної державності в 1918–1926 рр. / Леся Алексієвець // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія: Історія. – Тернопіль. – 2005. – Вип. 1. – С. 245.

⁹ Парнета О. Проголошення та міжнародне визнання Польської держави. «Польське питання» на Паризькій мирній конференції / Оксана Парнета // Наукові записки: серія «Історія». – С. 195. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shron.chtyvo.org.ua>

Із завершенням Першої світової війни вирішальний голос при обговоренні питання про встановлення польських кордонів належав країнам-переможницям. Проте вони вважали, що Польща повинна отримати тільки області з переважно польським населенням, і польське керівництво не могло офіційно домагатися повернення історичних територій, які було втрачено в період з XVII по XVIII століття і заселених тепер здебільшого представниками інших етносів.

Про відновлення Польщі на офіційному рівні першим заговорив прем'єр-міністр Великої Британії Ллойд Джордж, який 5 січня 1918 р. у промові, присвяченій цілям Першої світової війни, згадував про «необхідність звільнити Бельгію, повернути Франції Ельзас і Лотарингію, відродити Польщу в її етнографічних кордонах»¹⁰. Проте, найвизначнішим актом дипломатії, що згодом став міжнародно-правовою базою, на основі якої світове співтовариство погодилося виправити несправедливість, допущену на Віденському конгресі 1815 р. при поділах Речі Посполитої, було послання американського президента В. Вільсона конгресу від 8 січня 1918 р., відомого в історії як «14 пунктів В. Вільсона».

В. Вільсон отримав меморандум від польської національної ради, який попередньо був відхилений міжсоюзною конференцією. Перечитавши його він розумів, що повністю задовольнити вимоги поляків не можливо, але свій 13 пункт він максимально наблизив до меморандуму. У 13 пункті послання зазначалось: «повинна бути створена незалежна Польська держава з приєднанням до неї територій, де проживало польське населення, якому має бути забезпечений вільний доступ до моря;

¹⁰Парнета О. Проголошення та міжнародне визнання Польської держави. «Польське питання» на Паризькій мирній конференції / Оксана Парнета // Наукові записки: серія «Історія». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shron.chtyvo.org.ua>

політична й економічна незалежність, територіальна цілісність мають бути гарантовані міжнародним договором»¹¹.

Першу конкретну спільну гарантію «відновлення Польщі в її історичних та географічних кордонах» здійснено 2 березня 1918 р. у місті Яссах в Румунії. Цю декларацію публічно повторили в спільній ноті Франція, Велика Британія, Італія та США 3 червня 1918 р. Вони засвідчили, що «утворення незалежної і об'єднаної Польщі, з доступом до моря, становить одну з умов тривалого і справедливого миру і відновлення панування в Європі закону»¹². 29 серпня 1918 р. радянське керівництво анулювало договори царизму з Пруссією і Австро-Угорщиною про поділ Польщі, у якому за польським народом визнавалось невід'ємне «право на самостійність і єдність»¹³. Таким чином, Росія відмовилася від будь-яких претензій на польські землі.

Першим актом, що проголошував відбудову державності Польщі був маніфест Регентської ради до польського народу від 7 жовтня 1918 р. У ньому, на основі 13 пункту Вільсона, були викладені принципи незалежності Польщі. Від 19 жовтня 1918 р. у Тешині урядові функції здійснювала Народна рада Тешинського князівства, очолювана священиком Ю. Лондзіним. Тешин був першою польською територією, що 28 жовтня 1918 р. проголосила незалежність і заявила про намір приєднатись до Польської Республіки. 28 жовтня 1918 р. свободу здобув і Краків. Цього ж дня тут було сформовано Польську ліквідаційну комісію, яку 4 листопада 1918 р. очолив В. Вітос. У Познані діяла Рада Людова. 7 листопада 1918 р. в Любліні лідери соціалістів і людовців створили

¹¹ Архив полковника Хауза. Подготовлен к печати профессором истории Иэйлского университета Чарлзом Сеймуром. – Т. III / Пер. с англ. В. В. Прокунина. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1939. – 320 с. С. 233.

¹² Баран З.А. Відродження і становлення Польської держави. 1918 – 1921 рр. / Зоя Анатоліївна Баран. – Львів: вид-во ЛДУ, 1995. – С. 8.

¹³ Там само С. 7.

Тимчасовий народний уряд Польської Республіки, який очолив прем'єр І. Дашинський¹⁴.

У оприлюдненому ним маніфесті декларувалося утворення ПНР – демократичної парламентської держави, яка гарантувала всім громадянам рівні політичні права. Проголошувалось також запровадження 8-годинного робочого дня, здійснення радикальних соціально-економічних реформ, зокрема націоналізацію лісів, певних галузей народного господарства та деяких видів великої земельної власності. Остаточне вирішення цих питань відкладалось до скликання сейму, тому реформи тут мали впроваджуватись не революційним шляхом, як у Росії, а еволюційним.

Люблінський уряд проіснував лише тиждень і не зумів поширити свою владу на всі польські землі. Уже 3 листопада 1918 р. в Домбровському вугільному басейні виникли Ради робітничих депутатів. Цей процес почав швидко поширюватись в північному напрямку; в багатьох містах і промислових центрах за ініціативою соціалістичних партій та профспілок створювалися органи влади. На думку багатьох істориків у такий спосіб ліві намагалися заповнити політичний вакуум, що виник на польських землях¹⁵.

Однак навіть у цих надзвичайно важких умовах, це – катастрофічне завершення війни, Листопадова революція і прихід більшовиків, правлячі кола Німеччини намагалися втримати під своїм контролем процес відновлення польської державності. Після обговорення в Берліні певних тем, які торкалися перспективи польських земель у складі Німеччини, Ю. Пілсудський спеціальним потягом був доставлений 10 листопада 1918 р. у Варшаву. Вже наступного дня, по закінченні війни, регентська

¹⁴Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Тарашук. – К.: Вид-во СоломіїПавличко «Основи», 2008. – 1080 с. С. 737.

¹⁵Алексієвець Л. Історичні передумови відновлення державної незалежності Польщі (1914–1918 рр.) // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Т. 9. – Чернівці: Рута, 2002. – С. 24.

рада передала йому командування польськими військовими формуваннями.

11 листопада 1918 р. була створена Друга Річ Посполита – Польська Республіка. Проголошення незалежності започаткувало нову модель розвитку, суть якої полягала у створенні суспільного устрою на парламентсько-демократичних засадах.

Утворення незалежної Польщі у 1918 р. було визначною подією не тільки для поляків, але й для Європи, оскільки відновлена Польська Республіка була однією із стабільних держав, що мала багатовікові традиції самостійного існування і активної зовнішньої політики. Проголошення незалежності II Речі Посполитої обумовило здобуття вагомого її місця у системі міжнародних відносин Центрально-Східної Європи та впливу на історичні процеси на європейському континенті в умовах повоєнного часу.

Відродження Польщі було підготовлено ходом національної та світової історії й становило закономірний результат державницьких домагань польського народу. Після проголошення II Речі Посполитої поляки впевнено продовжували будівництво своєї держави. Перед правлячими колами Польщі постали першочергові завдання забезпечення об'єднання польських земель і населення в межах цілісної держави, формування центральних органів влади, утвердження національної незалежності Польщі та визнання її на міжнародній арені як суверенної незалежної держави¹⁶.

¹⁶Парнета О. Проголошення та міжнародне визнання Польської держави. «Польське питання» на Паризькій мирній конференції / Оксана Парнета // Наукові записки: серія «Історія». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shron.chtyvo.org.ua>

Важливим кроком на шляху становлення Польщі стало визначення її кордонів та їх захист. У розв'язанні цих завдань виокремлюють збройний, дипломатичний, політичний та культурний чинники¹⁷.

Щодо збройного методу вирішення проблеми становлення кордонів, то наприкінці грудня 1918 р. у Великій Польщі розпочалося повстання, яке тривало до середини лютого 1919 р. Уже в другій половині січня 1919 р. повстанці визволили від німців Познань та провінцію. 8 січня 1919 р. Головна народна рада офіційно перебрала владу над цією територією, адміністрацію очолив В. Тромпчинський. Командував повстанськими частинами майор С. Тачак. 16 січня головнокомандувачем, на пропозицію Ю. Пілсудського, призначили генерала Ю. Довбур-Мусницького, який почав реорганізовувати повстанські загони, формуючи регулярну армію.

16 лютого 1919 р. загальний договір про перемир'я між Німеччиною та коаліцією продовжили. Його постанови стосувалися воєнних дій у Великопольщі. Так, повстанські відділи визнали частиною військових формувань коаліції, встановили демаркаційну лінію між уже визволеною територією та тією, що перебувала під владою німців. Визнання польських повстанських центрів на визволених землях мало вплинути на рішення мирного договору щодо західних кордонів Польщі¹⁸.

Майже відразу після утворення уряду І. Падеревського Другу Річ Посполиту визнали та встановили з нею дипломатичні зв'язки: США – 30 січня 1919 р., Франція – 24 лютого 1919 р., Великобританія – 25 лютого

¹⁷Алексієвець, Л. Польща в 1918-1926 рр. у вимірі сьогодення / Леся Алексієвець // Україна - Європа - Свіг : міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця / редкол.: Ю. М. Алексєєв, Л. М. Алексієвець, М. М. Алексієвець [та ін.]. – Тернопіль, 2010. – Вип. 5 : Україна - Європа - Свіг: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку : у 2 ч., Ч. 1. – С. 103-108.

¹⁸Боєчко В. Ф. Друга Річ Посполита 1914–1921 рр. : Становлення державності : дис. Доктора іст. наук : 07.00.02 / Владислав Федорович Боєчко. – Черкаси, 2016. – 466 с. С 326 – 327.

1919 р. та інші держави¹⁹. Проте, остаточне територіальне «обличчя» післявоєнної Європи, насамперед Центральної і Східної, формувалося на Паризькій мирній конференції.

Слід зауважити, що Польська Республіка покладала великі надії на майбутню мирну конференцію, адже на ній відбувалось облаштування повоєнного світу. Паризька мирна конференція розпочала свою роботу 18 січня 1919 року. Польська делегація була представлена там Р. Дмовським та І. Падеревським (Голова польського національного комітету в Парижі та міністр закордонних справ Польщі). Вона домогалась повернення всієї Верхньої Сілезії, Східного Помор'я, Гданська (Данцига), південної частини Східної Пруссії (це території Варнії, Мазурів, Привіселля)²⁰. Загалом територія, якої домогалися поляки на Паризькій мирній конференції, становила 84198 км² з населенням 6598692 осіб²¹.

Відтак стало очевидним, що Польща домагається території в межах історичних кордонів її до поділів, де житимуть усі народи, які населяли той величезний простір. Такий підхід польської делегації до влаштування власної території посилив ускладнення й суперечність серед делегатів конференції. Ставлення держав до Польщі не було надто прихильним. Допомагаючи їй, США, Франція, Велика Британія намагалися знайти прийнятне для них рішення щодо взаємних суперечностей у справах Польщі. Вони вважали власною заслугою вже те, що сприяли утворенню Польської держави після її довготривалого перебування в імперіях-анексантах. Стверджували, що Польща зі своїми претензіями на півдні, півночі, сході й заході створює надмірно великі труднощі, порушуючи

¹⁹ Алексієвець Л. М. Польща: утвердження незалежної держави 1918–1926 / Л. М. Алексієвець. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2006. – 448 с. С. 129.

²⁰ Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн ХХ століття / В. Яровий. Підручн. для вищих навч. зал. – К.: Генеза, 2005. – 816 с. С.

²¹ Парнета О. Проголошення та міжнародне визнання Польської держави. «Польське питання» на Паризькій мирній конференції / Оксана Парнета // Наукові записки: серія «Історія». – С. 199. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shron.chtyvo.org.ua>

творення і розгортання міжнародних відносин у Європі. Особливо пристрасним виразником цього подиву «польською невдячністю» й обурення «польським імперіалізмом» був англійський прем'єр Д. Ллойд Джордж²².

Відповідно до своїх попередніх декларацій, Д. Ллойд Джордж і В. Вільсон акцентували на становищі, за яким до Польщі мали бути приєднані тільки ті території, на котрих проживали поляки. Цей постулат формулювали щодо західного та східного кордонів. Найсприятливішу позицію для поляків щодо визначення західних рубежів Польщі обіймав Ж. Клемансо, позаяк головною метою Франції було якнайшвидше послаблення Німеччини.

Питання щодо східного кордону вирішували з точки зору американців і англійців, хоча на перший план виставляли розуміння цієї справи з боку Франції. Зазначимо, що основою для Паризької конференції був принцип, базований на праві націй на самовизначення. Проте питання про справи Польщі стало спробою вирішити проблеми, що їх окреслила війна, і навіть ті, котрі виникли ще до неї²³.

Під час польсько-російських війн держави Антанти накреслили східний кордон, що назвали лінією Керзона (за прізвищем тодішнього міністра закордонних справ Великої Британії). Відомо також, що ще під час війни Польщі з Західноукраїнською Народною Республікою 1919 року, лорд Керзон пропонував провести кордон у Галичині приблизно за лінією етнічного поділу між українським та польським населенням²⁴. Кордон мав

²²Боєчко В. Ф. Друга Річ Посполита 1914–1921 рр. :Становлення державності : дис. Доктора іст. наук : 07.00.02 / Владислав Федорович Боєчко. – Черкаси, 2016. – 466 с. С 330.

²³Боєчко В. Ф. Друга Річ Посполита 1914–1921 рр. :Становлення державності : дис. Доктора іст. наук : 07.00.02 / Владислав Федорович Боєчко. – Черкаси, 2016. – 466 с. С 330.

²⁴Малик Я. Історія української державності / Я. Малик, Б. Вол, В. Чуприна. – Львів: Світ, 1995. – 248 с. С. 127.

трасу від Сувалок на південь від Бугу і далі вздовж цієї ріки. Обидві сторони, польська і радянська, відмовились визнати цей кордон, сподіваючись здобути більше залежно від становища на фронті.

Взагалі, якщо брати те, яким чином розглядалось «польське питання» на Паризькій мирній конференції, то для його вирішення, а також вирішення питання про польські кордони на конференції працювала комісія на чолі з Ж. Камбоном, яка за основу їх визначення рекомендувала покласти етнічний принцип. Землі, де переважало польське населення мали відійти до Польщі. Однак згідно з проектом мирного договору до Польщі, окрім Познанщини, відходила без усяких застережень тільки частина Східного Помор'я²⁵.

Питання щодо польсько-німецького кордону виявилось частиною проблеми, пов'язаної з тим, хто ж із держав-переможниць зуміє отримати найбільше зиску з поразки Німеччини. Взагалі у Версальському договорі 28 червня 1919 р. у Статтях 87, 102 і 104 підводиться визначення польських кордонів. Так, у Статті 87 говориться про те, що Німеччина визнає повну незалежність Польщі і відмовляється на користь Польщі від всяких прав на території, обмежені Балтійським морем і східним кордоном Німеччини, потім лінії, що йде до гострого кута, утвореного північним кордоном Верхньої Сілезії, до зустрічі її з колишнім кордоном між Німеччиною і Росією і до північного кордону Східної Пруссії. У наступній, 102-й Статті, ідеться про утворення з міста Гданська вільного міста і що він буде поставлений під захист Ліги Націй. І в останній статті, яка стосується визначення польських кордонів ідеться про включення Вільного міста Гданська в межі митних кордонів в Польщі. Також про

²⁵Алексієвець, Л. Польща в 1918-1926 рр. у вимірі сьогодення / Леся Алексієвець // Україна - Європа - Світ : міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця / редкол.: Ю. М. Алексєєв, Л. М. Алексієвець, М. М. Алексієвець [та ін.]. – Тернопіль, 2010. – Вип. 5 : Україна - Європа - Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку : у 2 ч., Ч. 1. – С. 103-108.

забезпечення Польщі без всяких обмежень свобод, користування і роботу всіх водних шляхів, басейнів, прибережних і інших споруд на території Вільного міста, необхідних для ввезення і вивезення Польщі ²⁶.

Слід зазначити, що Франція розглядала Польщу як бар'єр між Німеччиною і Росією. Протиріччя французької політики у польському питанні були зумовлені прагненнями: з одного боку послабити Німеччину, а з іншого – використати її, як і Польщу, в боротьбі з Радянською Росією. Французькі політики в подальшому фактично відмовилися від історичного принципу у формуванні польсько-німецького кордону, котрий самі ж сформулювали, і почали дотримуватися етнографічної основи в територіальному розмежуванні, формально-статистичного методу при визначенні національного характеру земель ²⁷.

Велика Британія, як і Франція, розглядала Польщу також крізь призму ставлення до Німеччини і Росії. Англійці не ставилися до Польщі як до гідного підтримки партнера, вбачаючи, однак, у ній насамперед союзника Франції, внаслідок чого польські інтереси неодноразово страждали від англо-французьких суперечок. Розбудова Польщі за французьким зразком означала посилення в Європі Франції. Тому Англія виступала проти відібрання у Німеччини вугільно-промислового басейну Верхньої Сілезії. Крім того, Лондон боявся, що з поразкою Німеччини Франція здобуде переваги у Європі, а Польщу вважали близькою до Франції.

Позиція США щодо вирішення питання про кордони Польщі була на Паризькій мирній конференції подібною до британської. Водночас Вашингтон прагнув до світового панування. Такий підхід мав на меті

²⁶ Пономарев. М. В. Новая и новейшая история стран Европы и Америки / М.В.Пономарев., С. Ю.Смирнова: Практическое пособие: Учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений: В 3ч. – М.: Изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 288с. С. 87.

²⁷ Боечко В. Ф. Друга Річ Посполита 1914–1921 рр. :Становлення державності : дис. Доктора іст. наук : 07.00.02 / Владислав Федорович Боечко. – Черкаси, 2016. – 466 с. С. 331.

посилити вплив Сполучених Штатів у Європі й тому протидівав бажанню Франції зміцнити своє становище на європейському континенті. Утвердження Польщі за рахунок передачі їй важливих польських земель не відповідало інтересам американських представників на мирній конференції у Парижі ²⁸. Отже, долю Польщі вирішували країни-переможниці, насамперед Велика Британія, Франція, США, відповідно до їхнього бачення власних позицій і впливу в повоєнному світі.

Зменшивши територіальні претензії Польщі, правлячі кола Великої Британії та США тим самим схилилися до підтримки Німеччини проти свого французького союзника. Внаслідок цього Польща отримала лише 45 тис. кв. км. території замість бажаних нею 84 тис. ²⁹.

Місто Гданськ було перетворено на «вільне місто», що опинилося під опікою Ліги Націй, таким чином, найголовніший і єдиний польський морський порт, якого домагалися поляки, було відірвано від країни. Загалом Паризька мирна конференція при вирішенні польсько-німецького питання відверто пішла шляхом ігнорування інтересів Польщі.

Питання про належність Верхньої Сілезії, Ольштинського та Квідзинського округів, Східної Пруссії мало бути визначене за допомогою плебісциту, під час якого населенню надавалась можливість шляхом голосування висловитися, громадянами якої країни вони хочуть стати: Польщі або Німеччини.

Для його проведення до Ольштина й Квідзина були скеровані дві союзницькі комісії. До того ж, тут залишалися німецька адміністрація та поліція. На відміну від Сілезії, польський уряд менше цікавився справами цього регіону. Жителі мали вибрати між Польщею та відокремленою від

²⁸Там само: С. 332.

²⁹XX век. Краткая историческая энциклопедия. Т. 1. – М.: Наука, 2001. – 478с. С. 441.

Німеччини Східною Пруссією. Німці проводили значну антипольську агітацію³⁰.

11 липня 1920 р., під час найбільших поразок польської армії на радянсько-польському фронті, відбулися плебісцити для населення, яке проживало на правому березі нижньої течії Вісли і в Мазурах. Саме в цей час Червона армія підходила до Варшави і здавалося, що дні Польської держави лічені. За таких умов більша частина голосуючих, позбавлена впродовж останнього століття зв'язку з польською культурою і яка сповідувала протестантизм, висловила за належність до Німеччини, вважаючи, що такий вибір позбавить можливості стати залежними від більшовицької Росії. До того польське населення регіону забажало перебувати у «спокійнішій» Пруссії.

У Квідзинському плебісцитному окрузі лише 28 гмін (8 тис. осіб) висловилися за приєднання до Польщі, а 386 гмін (97 тис. осіб) – проти. З географічних міркувань було визнано за Другою Річчюпосполитою 5 гмін. В окрузі Ольштина за Польщу зголосилося тільки 9 гмін (8 тис. осіб), проти – 1694 гміни (363 тис. осіб), і лише 3 гміни визнано за Польщею. Навіть у Мазурах, де корінне населення становили поляки, більшість голосів було віддано за збереження області у складі Німеччини. В підсумку до Польщі передали лише 5 гмін із усього терену Вармії і Мазур, а Східна Пруссія залишилася належною до Німеччини. Як бачимо, в результаті згаданого плебісциту Польща не отримала власне польських земель. До неї відійшло лише кілька прикордонних гмін, де переважало польське населення. Вважаємо, що за таких умов створювалося підґрунтя до подальших численних конфліктів, заснованих на національному чиннику.

³⁰Боечко В. Ф. Друга Річ Посполита 1914–1921 рр. : Становлення державності : дис. Доктора іст. наук : 07.00.02 / Владислав Федорович Боечко. – Черкаси, 2016. – 466 с. С. 341.

Щодо Верхньої Сілезії, то проблема була набагато складнішою. Згідно з Версальськими домовленостями, на терені Верхньої Сілезії передбачалося також проведення плебісциту³¹. Це рішення від початку викликало незадоволення поляків. Питання, до кого насправді належить Верхня Сілезія, було предметом багатьох суперечок і в минулому. Впродовж попередніх державних змін цього регіону не змінився лише національний склад території – дві третини становили католики, котрі розмовляли польською мовою і вважали себе полякам. Навіть інтенсивна колоніальна діяльність Пруссії була тут безсилою. Відоме висловлювання Фрідріха Великого щодо колонізації Сілезії: «Населення, змішуючись, германізується», – виявилось безрезультатним³². Після Першої світової війни і здобуття Польщею незалежності більшість населення цього регіону забажала приєднатися до незалежної польської держави.

Зважаючи на німецьку протидію цій тенденції, тут почало розвиватися польське підпілля. На початку 1919 р. було утворено Верхньосілезьку ПОВ, яка функціонувала в 1919 – 1921 рр. У серпні 1919 р. у відповідь на німецькі провокації військові загони ПОВ розпочали повстання у Верхній Сілезії (Перше Сілезьке повстання). Його метою була постановка союзників перед фактом її приєднання до Польщі ще до референдуму. Звичайно, важко було визнати публічно, що повстання є «спонтанною акцією» поляків до цього проявами репресій німців. Розгорнулися напружені бої з німецькими військовими. Однак сили були нерівними, й повстанцям довелося відступити: 22 тисяч осіб пройшли через кордон Польщі. Побоюючись незадоволення західних держав,

³¹Парнета О. Проголошення та міжнародне визнання Польської держави. «Польське питання» на Паризькій мирній конференції / О. Парнета // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль, 2009. – Вип. 3. – С. 200.

³²Боечко В. Ф. Друга Річ Посполита 1914–1921 рр. Становлення державності : дис. Доктора іст. наук : 07.00.02 / Владислав Федорович Боечко. – Черкаси, 2016. – 466 с. С. 343.

польський уряд пасивно поставився до виступу співвітчизників, не допоміг повстанцям³³.

Разом із тим, Перше сілезьке повстання мало й позитивні результати. Насамперед воно вплинуло на піднесення національної свідомості місцевого польського населення краю, що виявилось в його підтримці під час виборів до місцевого самоврядування у листопаді 1919 р. і подальшій визвольній боротьбі. По-друге, воно позначилося на політиці урядів країн Антанти, перекреслюючи тезу офіційного Берліна про «німецькість» Верхньої Сілезії. 9 листопада 1919 р. у Верхній Сілезії відбулися вибори до місцевих органів самоврядування, які обидві сторони: і поляки, і німці, – розглядали як генеральну репетицію до плебісциту. В результаті на 11255 обраних до місцевої адміністрації припадало 6822 поляки, що становило понад 60%.

Натомість на всій території краю загострювалася ворожість між польським та німецьким населенням. У відповідь для наведення порядку були надіслані загони англійських, французьких та італійських військ. У січні 1920 р. до Верхньої Сілезії прибула Міжсоюзницька комісія на чолі з французьким генералом Генрі ле Рондом для проведення плебісциту. Польська та німецька сторони повели підготовку до референдуму: були створені спеціальні комітети і комісії, у Варшаві – Польський плебісцитний комітет, а у Битомі – Польський плебісцитний комісаріат на чолі з В. Корфанті, котрий користувався значним авторитетом серед населення. У підготовці брало участь Міністерство внутрішніх справ Польщі, яке координувало діяльність структур ПОВ у Верхній Сілезії. 15 липня 1920 р. сейм ухвалив закон про організаційний статут Сілезького воєводства, тобто про т. зв. автономію Сілезії. Згідно з ним Цешинській Сілезії і частині Верхньої Сілезії гарантували особливий статус,

³³Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с. С. 456.

визначений їх специфічною господарською структурою та довготривалою економічною ізоляцією від Польщі. Як представницький орган Сілезії, був утворений окремий сейм, якому належало право проголошувати акти в усіх галузях адміністрування, крім військової і закордонних справ. За його згодою мали впроваджувати загальнодержавні закони на території Сілезького воєводства³⁴.

Водночас на початку 1920 р. німецькі владні структури утворили таємну антипольську організацію, спеціальні відділи якої мали паралізувати польську підготовку до плебісциту. Їх діяльністю керували штаби в Ополе та Вроцлаві. Під час святкування річниці польської Конституції 1791 р. в травні 1920 р. німецькі бойовики напали на польські осередки в Ополі, Битомі, Вроцлаві, Катовіцах. На стосунки поляків і німців негативно впливала польсько-радянська війна, яка, з одного боку, матеріально допомогала польському населенню Верхньої Сілезії, а з іншого – сприяла пропагандистській кампанії Німеччини. Під час найдраматичніших боїв із Червоною армією під Варшавою влітку 1920 р. німецькі націоналісти використали рух солідарності сілезьких робітників із Росією для усунення впливів поляків. У серпні того ж року в найгостріший момент війни німецька газета надрукувала повідомлення про те, що Червона армія зайняла Варшаву. Тисячі німців, радіючи з очікуваного кінця незалежної Польщі, святкували на вулицях сілезьких міст. Натовп нападав на поляків, їхні будинки та крамниці. Ці зіткнення не припинилися навіть тоді, коли виявилось, що звістка про падіння Варшави була фальшивкою.

У відповідь на це розпочалося Друге сілезьке повстання, яким керувала ПОВ. Повстанці зайняли Катовицький, Битомський, Піцинський і Гарногурський, а також частину Гливицького, Тостовського і Рибницького

³⁴Боечко В. Ф. Друга Річ Посполита 1914–1921 рр. :Становлення державності : дис. Доктора іст. наук : 07.00.02 / Владислав Федорович Боечко. – Черкаси, 2016. – 466 с. С. 345.

повітів, усунули звідти німецьку адміністрацію. Міські центри цих земель, в яких перебували війська Антанти, поляки обійшли. Всюди було роззброєно німецьку поліцію і створено польську громадянську охорону. На противагу першому повстанню, друге було контрольованим і мало на меті ліквідацію німецької поліції. Цього досягнули, коли Міжсоюзницька комісія утворила плебісцитну поліцію, яка складалася наполовину з поляків. 28 серпня 1920 р. польський і німецький комісаріати дійшли згоди і підписали договір із питань проведення плебісциту. Напередодні березневого плебісциту 1921 р. поляки та німці посилили організацію своїх сил. Військові приготування проводили і таємні організації й загони, які відверто зосереджувались уздовж території, де він мав відбуватися. Польські відділи також сконцентрувалися вздовж кордону зі Сілезією. На початку березня 1921 р. була розроблена програма захисту плебісцитної території Верхньої Сілезії ³⁵. Вона стала оперативним планом третього повстання.

Плебісцит відбувся 20 березня 1921 р., безпосередньо після прийняття польської Березневої Конституції і підписання Ризького мирного договору. У ньому взяло участь 1,2 млн осіб, зокрема 200 тис. німців, які народились у Сілезії, а потім виїхали до Німеччини. Плебісцит проходив в атмосфері гострих національних і соціальних конфліктів, у загалом несприятливих для Польщі умовах, що і вплинуло на результати голосування. За приєднання до Польщі голосували 479 тис. (40%), до Німеччини – понад 700 тис. осіб ³⁶.

Німеччина хотіла анексувати весь край, щоб мати змогу сплатити репарацію. Виступаючи проти цієї пропозиції, син польського шахтаря

³⁵ Боєчко В. Ф. Друга Річ Посполита 1914–1921 рр. :Становлення державності : дис. Доктора іст. наук : 07.00.02 / Владислав Федорович Боєчко. – Черкаси, 2016. – 466 с. С. 347.

³⁶ Дюррозель Ж.- Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.- Б. Дюррозель. – К.: Основи, 1995. – 903 с. С. 12.

Корфантий, який представляв свою країну в комісії з плебісциту, підняв 2 травня повстання. Створені тут за допомогою варшавських властей польські військові формування виступали ініціатором двох повстань проти німецької адміністрації. Усі ці дії були розраховані на можливість знайти підтримку західних країн у вирішенні територіальних домагань Польщі³⁷.

Уряд Німеччини відстоював визнання результатів плебісциту, а Польща вимагала передачі їй усього промислового району. У цих умовах керівництва польських організацій Верхньої Сілезії (з відома Варшави та Парижа) 3 травня 1921 р. розпочали «третє сілезьке повстання». Збройний конфлікт тривав до червня і був припинений на вимогу західних держав.

В таких умовах Лізі Націй було доручено провести розділ краю, що і було зроблено 20 жовтня. Остаточню Сілезію було поділено так, що Польщі було віддано південну частину, а Німеччині відійшла північна і західна частини. Отже, було поділено навпіл промисловий район і більшість промислових об'єктів дістались Польщі, хоча тут і проживала велика кількість німців, і деякі з них, тримаючи в руках важелі економічного життя, отримали згодом сприятливі для себе результати на муніципальних виборах³⁸. На німецькій території залишилися Битом, Лівіці та Рацибуж. Несприятливим для Польщі також став плебісцит на Вармії та Мазурах, що припали Німеччині.

Серйозні труднощі виникли при визначенні кордонів у Тешинській Сілезії. У цьому регіоні зі змішаним польсько-чесько-німецьким населенням були зосереджені великі родовища високоякісного вугілля, підприємства чорної металургії, хімічної та текстильної промисловості. Досягнуті ще на початку листопада 1918 року чесько-польські

³⁷Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн ХХ століття / В. Яровий. : Підручн. для вищих навч. зал. – К.: Генеза, 2005. – 816 с. С. 257.

³⁸Дюрозель Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. / Пер. З фр. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського. – К.: Вид. Соломії Павличко «Основи», 2005. – 903с. С. 430.

домовленості про розмежування були порушені наприкінці січня 1919 року чехословацькими військами. Встановлення польсько-чехословацького кордону в Тешинській Сілезії затяглося до літа 1920 року, коли обидва уряди, відмовившись від проведення плебісциту, підписали угоду про арбітраж великих держав. Наприкінці липня Рада послів Антанти прийняла рішення про демаркацію кордону. Чехословаччині відійшло 1,2 тис. кв. км., а Польщі – 1 тис. У цілому ж польсько-чехословацький спір про кордон негативно позначився на стосунках двох держав в майбутній міжвоєнний період ³⁹.

На міжнародній конференції в бельгійському місті Спа у липні 1920 року Вища Рада Антанти рекомендувала керівництву Другої Речі Посполитої повернути окуповану поляками у квітні 1919 року Віленщину Литви. Але в липні 1920 р. в Москві було підписано радянсько-литовський договір, який передавав Вільно до складу Литви ⁴⁰. Згідно з тимчасовою радянсько-польською угодою, укладеною 8 жовтня 1920 р., Польща визнавала Віленщину складовою частиною Литви. Проте вже наступного дня після її підписання Литовсько-білоруська дивізія генерала Л. Желіговського захопила Вільно, а 12 жовтня було оголошено про утворення на загарбаних територіях квазідержави – «Середня Литва», яка увійшла до складу Польщі. Рішенням Віденського сейму від 3 березня 1922 р. Віленщину включено до складу Польщі. Рада послів великих держав відповідно до Версальського договору прийняла 15 березня 1923 р. резолюцію, яка остаточно визнавала східні та північні кордони Польщі ⁴¹.

Якщо при визначенні західних, північних та південних кордонів керівництво Другої Речі Посполитої змушене було рахуватися з

³⁹ Зубок Л. И. Новейшая история (1918 – 1139гг.) / Л. И.Зубок, С. В.Захаров, А. Ф. Миллер. – М., 1948. – 533с. С. 43.

⁴⁰ XX век. Краткая историческая энциклопедия. Т. 1. – М.: Наука, 2001. – 478с. С. 80.

⁴¹ Парнета О. Проголошення та міжнародне визнання Польської держави. «Польське питання» на Паризькій мирній конференції / Оксана Парнета // Наукові записки: серія «Історія». – С. 200. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shron.chtyvo.org.ua>

проголошеними на Паризькій мирній конференції етнічними принципами, то зовсім іншою була його політика стосовно земель на сході. У політичних колах тодішньої Польщі домінувало дві концепції забезпечення національної безпеки країни, яка опинилась між Німеччиною і Росією. Так, «пілсудчики» головну загрозу для Польщі вбачали в першу чергу в Росії. Тому вони вважали, що Росію необхідно максимально послабити, створивши на її національних окраїнах незалежні держави. Вважалось, що Білорусія й Литва можуть бути приєднані до Польщі як федеративні складові, а з Україною можна укласти військово-політичний союз. Водночас у таборі Р. Дмовського за головного ворога Польщі вважали Німеччину. Задля протистояння німцям вони вважали за необхідне домогтися згоди Росії на приєднання до Польщі частини Литви, Білорусії та України. Загальним для прихильників обох підходів у визначенні кордонів Польщі було переконання, що Східна Галичина залишається невід'ємною частиною Польщі ⁴².

Водночас відродження Польської держави спонукало уряд Радянської Росії до встановлення з нею мирних відносин. Але всі пропозиції, що надходили з Москви до Варшави, залишалися без відповіді. Розпочавши в листопаді 1918 р. війну проти ЗУНР, польські війська неухильно просувалися на схід. У березні 1919 р. вони захопили Слонім, Пінськ, Ліду, а у квітні – Вільно. Після передислокації з Франції польських легіонерів (70 тис.) під проводом генерала Ю. Галера на західноукраїнський фронт польські війська у липні 1919 р. вийшли на рубіж річок Збруч і Стир. Уже тоді загальна чисельність польських військ становила майже півмільйона солдатів ⁴³.

⁴²Литвин М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. / Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України, Інститут Східно-Центральної Європи. – Л.: 1998. – 488 с. С. 214.

⁴³Пілсудський і Україна. Матеріали конференції 13-14 липня 2002 р. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 80 с. С. 18.

Польське керівництво досить прагматично ставилося до подій у Радянській Росії: його лякала не стільки більшовицька влада в Москві, скільки можливість перемоги «білого руху» та відновлення в кордонах 1914 р. «єдиної й неподільної Росії». Тому воно мимоволі сприяло зміцненню більшовицького уряду на чолі з В. Леніним. Так, коли влітку 1919 р. війська під проводом А. Денікіна наблизилися до Москви, польське військове командування зупинило наступ своїх військ на схід, а в Біловежі та в Микашевичах відбулися радянсько-польські переговори на рівні урядів ⁴⁴.

Своєю чергою більшовицька Росія, відбивши наступ денікінців та практично ліквідувавши іноземну інтервенцію, запропонувала польському керівництву укласти мир на досить вигідних умовах. У лютому 1920 р. В. Ленін заявив, що «радянська сторона пропонує мир Польщі на основі визнання кордоном лінії, на якій зараз перебувають її війська», а вони «стоять значно далі, ніж мешкає польське населення». У другій половині 1919 р. поляки зайняли Молодечено, Мінськ, Бобруйськ, Борисів, а також Проскурів, Олеськ, Новоград-Волинський, Шепетівку ⁴⁵.

Польський наступ на схід спричинив рішучий опір не лише серед населення Західної Білорусії та України, а й викликав негативну реакцію в керівництві західних держав. Так, 8 грудня 1919 р. Вища рада Антанти ухвалила декларацію з приводу тимчасового східного кордону Польщі, визначаючи за етнічну межу лінію, що проходила повз Гродно, Брест, на схід від Перемишля до Карпат («лінія Керзона»), згідно з рекомендаціями

⁴⁴ Михутина И.В. Польско-советская война. 1919–1920 гг. / И. В. Михутина.– М.: Наука, 1994. – 259 с. С. 88.

⁴⁵ Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л.О. Зашкільняк, М.Г. Крикун / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка; Інститут історичних досліджень; Центр історичної поліоністики. — Л.: 2002. — 752с. С. 126.

ради польський уряд міг створити свою цивільну адміністрацію тільки на територіях на захід від цієї лінії⁴⁶.

Польське керівництво повністю проігнорувало це рішення західних країн, оскільки воно не вірило більшовицькому урядові, побоюючись того, що після перемоги в громадянській війні Червона армія буде повернута у бік Польщі.

Наступною вервечкою у розгортанні цих подій стало підписання 21 квітня 1920 р. між Ю. Пілсудським і Директорією УНР польсько-української угоди, за якою Польща отримувала Східну Галичину, Західну Волинь і частину Полісся. Відповідно до підписаної 24 квітня у Варшаві польсько-української воєнної конвенції – Варшавського договору, українські військові підрозділи підпорядковувались польському командуванню на період спільних операцій в Україні, а уряд Директорії зобов'язувався забезпечити поляків продуктами харчування. Взагалі згідно договору Польща визнавала за Україною право на незалежність, але натомість отримувала Західну Україну (а це Східна Галичина, Західна Волинь, Лемківщина, Підляшшя, Холмщина). Економічне життя і залізниці підпорядковувались Польщі⁴⁷. Невдовзі Найвища рада Білорусії підписала договір про входження білоруських земель до складу Польщі на правах автономії. Іншу думку викладає В. Зубачевський про те, що в квітні польський уряд і Директорія фактично неіснуючої Української Народної Республіки (УНР) на чолі з Симоном Петлюрою підписали політичну і військову конвенцію, перетворення «України в протекторат, підлеглий... Польщі». Не бажаючи загострювати відносини з білими міністр іноземних справ Польщі говорив: «східний кордон ... в договорі з Петлюрою не є ...

⁴⁶Дюррозель Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. / Пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського. – К.: Вид. Соломії Павличко «Основи», 2005. – 903с. С. 432.

⁴⁷Малик Я. Історія української державності / Я.Малик, Б.Вол, В. Чуприна. – Львів: Світ, 1995. – 248 с. С. 125.

кінцевим; коли буде встановлено російське правління, питання про кордони буде переглянуто». Ю. Пілсудський же говорив про необхідність створення Польщею і Румунією незалежної від примхів Антанти української держави для «ліквідації небезпеки більшовицької і імперіалістичної Росії» і отримання користі «від такого багатого краю як Україна»⁴⁸.

Маючи значну перевагу в чисельності на південно-східному напрямку, польсько-українські війська, розпочавши наступ 25 квітня 1920 р., швидко прорвали більшовицький фронт і вже 7 травня захопили Київ. Частина польських військ продовжувала наступ у одеському напрямку. Стрімка перемога викликала серед польського населення вибух націоналістичних настроїв. Однак підтягнувши до польського фронту необхідні сили, 14 травня Червона армія розпочала наступ у Білорусії, а 26 травня в Україні. Вже 10 червня польсько-українське військо залишило Київ, розпочавши стрімкий відступ на захід. Така тактика дозволяла польському командуванню зберегти особовий склад.

У зв'язку з поразками на фронті 9 червня пішов у відставку кабінет Л. Скульського, а 23 червня було сформовано уряд на чолі з позапартійним В. Грабським. Також було створено Раду оборони – надзвичайний орган, наділений всією повнотою законодавчої, виконавчої та військової влади. Польща звернулася за допомогою до Вищої ради Антанти⁴⁹.

Успішний наступ російських військ під проводом М. Тухачевського дав їм змогу вже в липні перетнути етнічний кордон Польщі й наблизитися до Варшави. Тому міністр закордонних справ Великої Британії Д. Керзон відповідно до рішення Вищої ради Антанти 11 липня 1920 р. направив уряду РРФСР ноту, в якій пропонувалося припинити бойові дії проти

⁴⁸Зубачевский В. А. Взаимоотношения Польши, России и Германии в 1920 году / В. А. Зубачевский// Вопросы истории. – 2004. – № 10. – С. 43.

⁴⁹ Михутина И.В. Польско-советская война. 1919–1920 гг. / И.В. Михутина.– М.: Наука,1994. – 259 с. С. 127.

польських та врангелівських військ і встановити лінію кордону, рекомендовану ще комісією Ж. Камбона. Згідно з пропозицією Лондона із встановленням «лінії Керзона» передбачалася передача Радянській Росії території Східної Галичини, на яку остання навіть і не претендувала⁵⁰.

Ситуація в період радянсько-польської війни ускладнювалася тим, що більшовицьке керівництво та лідери Комінтерну стали розглядати перемогу над Польщею як початок «світової пролетарської революції». Тому під час успішних наступальних операцій Червоної армії проводилися заходи із встановлення влади рад. Так, 8 липня 1920 р. було створено Галицький революційний комітет, а 30 липня – Польський тимчасовий революційний комітет (Польревком)⁵¹.

Польревком як влада на звільнених польських територіях на чолі з Ю. Мархлевським, Ф. Дзержинським та Ф. Коном розпочав свою діяльність з декретів про націоналізацію підприємств та шахт, про відділення церкви від держави та запровадження світської освіти. У оприлюдненому маніфесті наголошувалося, що «польські трудящі повинні взяти свою долю у власні руки» і зробити Польщу радянською республікою. Але керівництво Польревкому, дотримуючись ультралівацьких поглядів, проводило політику, яку в цілому не сприймало польське населення. Справді, якщо установчий сейм 15 липня 1920 р. ухвалив закон про аграрну реформу, яка передбачала парцеляризацію великих землеволодінь (за цінами, що не повинні перевищувати 50% ринкових) і передачу частини цих земель селянам, то Польревком, навпаки, заборонив поділ поміщицької землі та проголосив націоналізацію

⁵⁰Там само: С. 129

⁵¹Ольшанский П.Н. Рижский договор и развитие советско-польских отношений. 1921 – 1924. / П.Н. Ольшанский. – М.: Наука, 1974. – 285 с. С. 32.

всіх землеволодінь площею понад 20 га й заходився створювати колективні господарства⁵².

Ці та інші лівацькі «нововведення» лідерів Польревкому, як і вторгнення Червоної армії на етнічні польські землі, були вміло використані у Варшаві не тільки для антиросійської пропаганди, а й для організації відсічі нападникам. Країна була охоплена небаченим патріотичним піднесенням, на хвилі якого наприкінці липня 1920 р. було створено коаліційний уряд «національної оборони» на чолі з В. Вітосом (1874 – 1945). За короткий термін було сформовано понад стотисячну добровольчу армію⁵³.

До середини серпня становище на фронтах хоч і залишалося невизначеним, але Червона армія знаходилася на підступах до Варшави і, здавалося, її перемога неминуча. Проте сталося «диво на Віслі» – 14 серпня наступ радянських військ було зупинено, а контрудари поляків примусили їх швидко відступити. Фронт знову пересунувся на схід – у середині жовтня 1920 р. він стабілізувався по лінії річок Десна-Збруч. Спочатку між ворогуючими сторонами було укладено перемир'я, а 18 березня 1921 р. підписано мирний договір. У Ризі було визначено східний кордон Польщі, який проходив на південь від Західної Двіни західніше (32 км) від Мінська, потім на схід від Лучинця, через Острог до Збруча і Дністра. Радянська Росія зобов'язалася також сплатити Польщі 30 млн. золотих карбованців і повернути всі архіви та трофеї, захоплені в поляків, починаючи з першого її поділу⁵⁴.

Окремими угодами було врегульовано кордони з Латвією та Румунією. Литва не визнавала захоплення Польщею Віленщини, й до 1938

⁵²Савицький М. Історія польсько-українських конфліктів / Є.Петренко (пер. з пол.). – К.: Видавн. ім. Олени Теліги, 2005. – Т. 2. – 360 с. С. 241.

⁵³Тымовский М. История Польши/ М.Тымовский, Я. Кеневич, Е.Хольцер / Пер. с польск. – М.: «Весь мир», 2004. – 544с. С. 354.

⁵⁴Ольшанский П.Н. Рижский договор и развитие советско-польских отношений. 1921 – 1924./ П.Н.Ольшанский.– М.: Наука, 1974. – 285 с. С. 142.

р. між цими країнами не існувало дипломатичних стосунків. Однак Вища Рада Антанти визнала польський східний кордон у 1923 р.⁵⁵

Хоч і як ретельно не розглядалось питання про кордони Польщі, все таки Версальський договір залишив відкритим питання про її східні кордони. Водночас з укладанням цього договору відбулось підписання Польщею, Великою Британією, Францією, США та іншими країнами особливого договору «про захист прав національних меншин» у польській державі. Згідно з цим договором Польща зобов'язувалась забезпечити свободу й рівноправність національним меншинам, що мешкали на її території. Комісія Камбона встановила лінію яка визначала кордон, за межами якого поляки не становили більшості населення. Згодом вона дістала найменування «лінія Керзона». На неодноразові вимоги польського уряду конференція послів Антанти 14 березня 1923 р. прийняла остаточне рішення про приєднання Східної Галичини до Польщі за умови надання українському населенню автономії⁵⁶.

Отже, після Першої світової війни польський народ отримав змогу скасувати історичну несправедливість та відновити свою державу. У доктринах найвпливовіших політичних сил польського суспільства домінувала ідея створення сильної незалежної Польщі в історичних межах до 1772 р. Проте засадничі погляди західних держав передбачали створення невеличкої мононаціоналістичної держави, обмеженої територіями, де проживали етнічні поляки. Саме країни Антанти мали вирішальний вплив на визначення кордонів відновленої Польської держави. Кордони Другої Речі Посполитої визначались в результаті Паризької мирної конференції 1919 р., радянсько-польських війн 1920 р. та

⁵⁵Дюррозель Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. / Пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського. – К.: Вид. Соломії Павличко «Основи», 2005. – 903с. С. 356.

⁵⁶Дильонгова Г. Історія Польщі 1795 – 1990 / Г.Дильонгова/ Пер. з пол. М. Кірсенка. – К.: «Києво-Могилянська академія», 2007. – 223с. С. 114.

польсько-литовського конфлікту 1920 р. Упродовж 1918 – 1921 рр. були остаточно визначені кордони між Польщею і Німеччиною, Чехословаччиною, Румунією, а також «вільним містом» Гданськом. Відроджена польська держава охоплювала 388,4 тис. кв. км. і налічувала 27 млн. населення (згідно з переписом 1921 р.). Національні меншини становили близько 31% населення. Найчисельнішою групою були українці (бл. 14% населення), на другому місці євреї (бл. 9%). Кілька відсотків припадало на білорусів і німців. Менше 1% складали росіяни, литовці і чехи. Українці, білоруси і литовці населяли схід держави і там становили переважну більшість населення на селі; німці були зосереджені на заході, а чехи і словаки на півдні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексієвець Л. Історичні передумови відновлення державної незалежності Польщі (1914 – 1918 рр.) / Леся Алексієвець // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Т. 9. – Чернівці: Рута, 2002. – С. 20 – 39.
2. Алексієвець Л. Основні етапи формування кордонів Польщі та захист польської національної державності в 1918–1926 рр. / Леся Алексієвець // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія: Історія. – Тернопіль. – 2005. – Вип. 1. – С. 145 – 161.
3. Алексієвець, Л. Польща в 1918-1926 рр. у вимірі сьогодення / Леся Алексієвець // Україна - Європа - Світ : міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця / редкол.: Ю. М. Алексєєв, Л. М. Алексієвець, М. М. Алексієвець [та ін.]. – Тернопіль, 2010. – Вип. 5 : Україна - Європа - Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку : у 2 ч., Ч. 1. – С. 103 – 108.
4. Алексієвець Л. Польща: утвердження незалежної держави 1918–1926 / Л. М. Алексієвець. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2006. – 448 с.
5. Алексієвець Л. Польща: шляхом відродження державної незалежності: 1918 – 1939. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 270 с.
6. Алексієвець Л. М. Польське питання на Паризькій мирній конференції. Визначення кордонів Польської держави // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені

- Михайла Коцюбинського. – Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вип. 4. – Вінниця. – 2002. – С. 200 – 212.
7. Архив полковника Хауза. Подготовлен к печати профессором истории Иэйлского университета Чарлзом Сеймуром. – Т. III / Пер. с англ. В. В. Прокунина. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1939. – 320 с.
 8. Боєчко В. Ф. Друга Річ Посполита 1914–1921 рр.: Становлення державності : дис. Доктора іст. наук : 07.00.02 / Владислав Федорович Боєчко. – Черкаси, 2016. – 466 с.
 9. Баран З.А. Відродження і становлення Польської держави. 1918 – 1921 рр. / Зоя Анатоліївна Баран. – Львів: вид-во ЛДУ, 1995. – 55 с.
 10. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Тарашук. – К.: Вид-во СоломіїПавличко «Основи», 2008. – 1080 с.
 11. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795 – 1990 / Г. Дильонгова/ Пер. з пол. М. Кірсенка. – К.: «Києво-Могилянська академія», 2007. – 223с.
 12. Дюрозель Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. / Пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського. – К.: Вид. Соломії Павличко «Основи», 2005. – 903с.
 13. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л.О. Зашкільняк, М.Г. Крикун / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка; Інститут історичних досліджень; Центр історичної полоністики. – Л.: 2002. – 752с.
 14. Зубачевский В. А. Взаимоотношения Польши, России и Германии в 1920 году / В. А. Зубачевский// Вопросы истории. – 2004. – № 10. – С. 43.
 15. Зубок Л. И. Новейшая история (1918 – 1139 гг.) / Л. И. Зубок, С. В. Захаров, А. Ф. Миллер. – М.: Наука, 1948. – 533с.
 16. Комар В. Л. Концепції прометеїзму в політиці Польщі (1921 – 1939 рр.) / Володимир Комар. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. – 360 с.
 17. Литвин М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. / Микола Литвин // Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України, Інститут Східно-Центральної Європи. – Львів: Інститут українознавства НАНУ: 1998. – 488 с.
 18. Малик Я. Історія української державності / Я. Малик, Б. Вол, В. Чуприна. – Львів: Світ, 1995. – 248 с.
 19. Михутина И. В. Польско-советская война. 1919 – 1920 гг. / И. В. Михутина – М.: Наука, 1994. – 259 с.
 20. Ольшанский П.Н. Рижский договор и развитие советско-польских отношений. 1921 – 1924. / П. Н. Ольшанский. – М.: Наука, 1974. – 285 с.

- 21.Парнета О. Проголошення та міжнародне визнання Польської держави. «Польське питання» на Паризькій мирній конференції / О. Парнета // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль, 2009. – Вип. 3. – С. 194 – 202.
- 22.Піلسудський і Україна. Матеріали конференції 13-14 липня 2002 р. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 80 с.
- 23.Пономарев. М. В. Новая и новейшая история стран Европы и Америки / М.В.Пономарев., С. Ю.Смирнова: Практическое пособие: Учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений: В 3ч. – М.: Изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 288с.
- 24.Савицький М. Історія польсько-українських конфліктів / Є. Петренко (пер. з пол.). – К.: Видавн. ім. Олени Теліги, 2005. – Т. 2. – 360 с.
- 25.Тымовский М. История Польши / М.Тымовский, Я. Кеневич, Е.Хольцер / Пер. с польск. – М.: «Весь мир», 2004. – 544с.
- 26.ХХ век. Краткая историческая энциклопедия. Т. 1. – М.: Наука, 2001. – 478с.
- 27.Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн ХХ століття / В. Яровий. Підручн. для вищих навч. зал. – К.: Генеза, 2005. – 816 с.